

Hanuš, Jiří; Klapetek, Martin

Pout' jako prvek lidové zbožnosti : příklad Hostýn 1945-1989

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
2001, vol. 50, iss. C48, pp. [189]-207

ISBN 80-210-3085-2

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102000>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ HANUŠ – MARTIN KLAPETEK

POUŤ JAKO PRVEK LIDOVÉ ZBOŽNOSTI PŘÍKLAD HOSTÝN 1945–1989

*„Zaradoval jsem se, když mi řekli:
Půjdem do Hospodinova domu!
A naše nohy již stojí
ve tvých branách, Jeruzaléme.“ (Ž 122, 1–2)*

I. Lidová zbožnost v katolické církvi

1. Katolicismus a posvátná místa

Na konkrétní příklady religiozity v Evropě narazíme takřka všude a v mnoha pestrých projevech. Lidový katolicismus, který ve své typické mnohosti přetrvává až do našich časů, je propojen s mnoha kostely nebo menšími sakrálními stavbami. „Křesťanská Evropa“ má svaté patrony nejrůznějšího druhu, jejichž sochy a obrazy jsou v těchto objektech uctívány různým způsobem společně s dalšími náboženskými symboly. V rámci posvátných období probíhají náboženské slavnosti za široké účasti věřících, slavené doma, na veřejnosti i v soukromí. Sem můžeme zařadit i prosebné a kající poutě nebo procesí. Konají se jednotlivě i se zástupy poutníků, za vedení duchovních, kdy „každý se tu může cítit příslušníkem velké pospolitosti věřících, radostným účastníkem slavnosti, při níž je světec nebo svěřice v podobě nějakého obrazu či sochy přijímán a vítán, nošen po městě anebo zas doprovázen na cestě zpět“.¹ V tomto náboženském prostoru se také nachází různé formy mariánské úcty, která se v průběhu staletí projevovala na řadě míst, která procházela svébytným vývojem. Zde se slaví mše ke cti Panny Marie nebo jiných svatých, s různými úkony, gesty a výrocky v rámci liturgie. „Přitom se prokazují četné pocty nejen Bohu anebo svatým, nýbrž i jejich pozemským zástupcům, přičemž se i zde od prostých věřících

¹ Küng, H. – von Stietencron, H.: *Křesťanství a hinduismus*. Praha 1997, s. 178.

očekává jen malý obětní dar, jímž se zapojují do svatého dění, přijímání a dávání.“² Konečný obraz vyrůstá z mnoha kořenů, mezi které patří legendy, mýty, nová zjevení spojená mnohdy se zázraky. V lidové zbožnosti se často badatelům jasné hranice neustále stírají, přesto se však pokoušejí o přesný popis jednotlivých oblastí lidové zbožnosti.³ Příkladem nám mohou být různé formy uctívání Marie jako Matky Boží, se kterými se můžeme setkat nejen na poutních místech.

2. Historie křesťanského poutnictví

Poutě mají v křesťanství svou tradici již od starověku. Navazovalo se do jisté míry na to, že Izraelita byl po dovršení svého dvanáctého roku povinen třikrát ročně putovat do jeruzalémského chrámu. Biblické prameny nám dokládají, že také Ježíš zachovával tento předpis Zákona. Křesťané od raných dob navštěvovali místa, která byla pro ně posvěcena přítomností Spasitele, a putovali sem již za dob pronásledování svých komunit. Velký rozmach poutí nastal po roce 313, kdy byl vydán císařem Konstantinem Milánský edikt, který křesťanům zaručoval volné provozování jejich náboženské praxe. Nejstarší popis jeruzalémské pouti máme od „poutníka z Bordeaux“ z roku 334. Podobu velikonočních obřadů, probíhajících v Jeruzalémě v období 4. století, zachycuje spis Silvia Pelegrina.

Již od konce 2. století se setkáváme v prvotní církvi s praktikováním kultu mučedníků. Ostatky těchto postav dostávají v průběhu různých pronásledování takový význam, že někteří biskupové viděli ve výrazných projevech úcty k nim možné ohlasy oživeného pohanství. Na druhé straně docházelo i díky kontrole kultu ze strany oficiálního vedení komunit k podpoře lidové oblíbenosti těchto náboženských výrazových prostředků. Úcta se zde objevuje v rámci širokých vrstev křesťanů, neboť „mučedníci (jako vzory) překročili lidský úděl, jsouc obětováni pro Krista, jsou zároveň u Boha v nebi i zde na zemi. Jejich ostatky ztělesňovaly posvátno. Mučedníci se mohli sami přimlouvat u Boha a jejich ostatky měly moc vyvolávat zázraky a dopomáhat k zázračnému uzdravení. Hroby a ostatky mučedníků tvořily privilegované a paradoxní místo, kde se nebe stýkalo se zemí“.⁴ Tělo mučedníka se tak stalo tím, co přibližovalo Bohu ty, kdo je uctívali. Od konce 4. do 6. století se úcta k ostatkům šíří po celé západní říši a na konci tohoto období kulminuje jejich oblíbenost i ve východních oblastech. Novými středisky náboženského života se stávají hroby mučedníků, se kterými se můžeme setkat na hřbitovech s lokací na okraji tehdejší městské zástavby. U hrobů se konaly obřady spojené s procesími a poutěmi, které „představují v náboženských dějinách Středomoří pozoruhodnou inovaci. Křesťanství totiž poskytlo v rámci veřejných obřadů prostor ženám a chudým. Rituální průvody znázorňovaly zrušení

² Küng, H. – von Stietencron, H.: *Křesťanství a hinduismus*, s. 178.

³ Srov. článek J. Hanuše s názvem *Lidová zbožnost jako předmět výzkumu*, kde je přiblížen výzkumný program B. Plongerona v CNRS v Paříži. ČMM 119, 2000, s. 72–74.

⁴ Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení III*. Praha 1997, s. 58; Brown, P.: *The Cult of the Saints*. Chicago 1981, s. 3n.

pohlavních a společenských přehrad; sjednočovaly muže a ženy, šlechtice a otroky, bohaté a chudé, domorodé a cizince. Ostatkům se při oficiálním uvedení do města vzdávaly stejné pocty jako císařům“.⁵ Pohřbení na okrsku, který byl označen právě tak výrazným způsobem, jako byl vybudovaný komplex okolo hrobu mučedníka, se postupně mohlo stát ideálem každého křesťana. Doufal, že světec ho bude hájit před možným zatracením v den posledního soudu. „Nekonečné štěpení ostatků a jejich translatio přispěly k rozšíření křesťanství a k jednotě křesťanské kolektivní zkušenosti.“⁶

Mezi významné poutnické počiny v minulosti našeho národa patří cesty olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (do Svaté země v letech 1123 a 1138), litomyšlského měšťana Martina Kabátníka (došel do Egypta a Palestiny, vrátil se v roce 1492), Jana Hasištejnského z Lobkovic (cestopis „*Putování léta Páně 1493 k Božím hrobu vykonané*“) nebo Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic společně s Heřmanem Černínem z Chudenic („*Cesta z království Českého do Benátek, odtud po moři až do země Svaté, země judské a dále do Egypta*“ – 1598). Dalším z významných center, které přitahovalo poutníky k hrobům mučedníků z celé Evropy, byl Řím. Rozsáhlost konaných počínů nám dokládá i založení útulku pro české poutníky císařem Karlem IV. Mezi další významná poutní místa křesťanského Západu již v období před 11. stoletím patřilo španělské Santiago de Compostela (hrob sv. Jakuba Většího) nebo jihofrancouzské Saint-Baume u Marseille⁷ (podle legendy zde měla sv. Marie Magdaléna prožít 33 let kajicného života). Hromadné poutě do významných center procházejí v období přelomu 10. a 11. století neuvěřitelným rozmachem. Mnich Raoul Glaber vykládá „svatou cestu“ do Jeruzaléma jako přípravu na smrt a příslib spásy; množství poutníků ohlašuje příchod Antikrista a „blížící se konec tohoto světa“.⁸ Výmluvné jsou změny po miléniu od smrti Ježíše Krista, které pod částečným tlakem lidové zbožnosti probíhají v církevní praxi (význam eucharistické slavnosti, mniši se sami stávají kněžími). Sílí úcta ke kříži, protože kříž je nejzřetelnějším znamením Kristova lidství. Toto vyvýšení „vtěleného Boha“ bude záhy doplněno o úctu k Panně Marii.⁹ V pozdním středověku dosáhl kult svatých takové míry zvnějšnění a přepjatosti (obchodování s ostatky, uctívání obrazů, votivní dary, sliby),¹⁰ že reformační protestní hnutí ve svém k počátkům křesťanství zaměřeném reformačním paradigmatu církve a teologie kult svatých zcela odmítlo, což ovšem, pokud jde o obrazy, důsledně uskutečnil pouze kalvinismus.

⁵ Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení*, s. 60; srov. Brown, P.: *The Cult*, s. 67.

⁶ Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení*, s. 61.

⁷ Viz Schaubert, V. – Schindler, H. M.: *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1994, s. 371–373.

⁸ Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení*, s. 93. Viz texty, které uvádí Duby, G.: *L'An Mille*. Paris 1980, s. 179.

⁹ Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení*, s. 93; Duby, G.: *L'An Mille*, s. 216

¹⁰ Srov. historicky nepřilíživě přesný, ale „románově“ poutavý popis P. Johnsona v knize *Dějiny křesťanství*. Brno 1999, s. 155–160.

Katolické pojetí víry rozvíjí poutě k milostným obrazům Panny Marie, a to zvláště po tridentském koncilu (1545–1563), kdy došlo k rozkvětu mariánského kultu. Nejčastěji vznikají poutní místa jako připomínka určitých zázračných projevů, které zúčastnění považovali za přesahující lidské možnosti, nebo zjevení transcendentní bytosti s určitou spojitostí s konkrétním místem. Výrazným prvkem bylo také vyslyšení modliteb a proseb věřících adresovaných Panně Marii a svatým uctívaným na těchto místech. Věřící, aby uctili zvláště některé tajemství nebo svaté muže a ženy jako zjevné znamení Boží milosti, zde stavěli kláštery, kostely, kaple nebo třeba jen sloupy. Do praxe pokání za provinění vůči předpisům, jejichž základy byly kladeny do sakrální roviny, byly zařazovány také poutě do Jeruzaléma, Říma nebo Compostely (v polovině 11. století opat Božetěch putoval za pokání s vlastnoručně vyrobeným křížem do Říma).

Součástí tradice se staly i jubilejní odpustky spojené s poutí do Říma, které byly poprvé vyhlášeny v roce 1300 papežem Bonifácem VIII. a po celé Evropě se setkaly s výrazným zájmem. Z našeho území se za odpustky putovalo již ve 14. století i do bavorského Altöttingu nebo do Cách. Císař Karel IV. založil v cášském dómu oltář ke cti sv. Václava a společně s ním i fundaci pro českého kněze, který by zpovídal poutníky z Čech. Významným poutním místem se po roce 1350 stala Praha, kdy si císař Karel IV. vymohl pro „svátek svatých svátostí“ (ukazování ostatků svatých) od papeže plnomocné odpustky. Podobně se stal po třicetileté válce proslulým poutní chrám Panny Marie Vítězné, v kterém je uchovávána soška milostného pražského Jezulátka. V průběhu staletí bylo v Čechách vytvořeno asi dvě stě poutních míst a na Moravě přibližně sto.¹¹

Baroko s sebou nese rozvoj mariánského kultu se vznikem řady poutních míst lokálního i geograficky a duchovně širšího významu.¹² Do centra pozornosti se dostává úcta k Neposkvrněnému početí Panny Marie jako symbolu čistoty vlastní víry, což bylo spojeno s rozvojem příslušných modliteb. Každá prosebná nebo kající poutě měla svůj řád, který můžeme velmi dobře vysledovat z modlitebních knih. V tomto období mělo poutní procesí často spolehlivými laiky organizovaný charakter pod vedením duchovního, kdy se „poutníci pravidelně zastavovali k modlitbě u architektonicky ztvárněných zastavení s vyobrazením Kristových pašijí, mariánských obrazů či legend světců. Dlouhá existence poutí v 17. a 18. století dala vzniknout nádherným alejím stromů, radiálně, dle poutních cest se sbíhajících k poutnímu místu a chránících poutníky před nástrahami počasí. K odpočinku poutníků vznikaly při cestách zájezdní hostince a při nich kaple k zbožnému rozjímání. Poutě tedy pomáhaly urbanizovat krajinu, přičemž můžeme hovořit takřka o její sakralizaci. V samém závěru poutní cesty bylo obvykle zdůrazněno místo, tzv. poklona, z něhož poutníci poprvé spatřili poutní kostel.“¹³ Při svém příchodu do poutního místa bylo procesí přivítáno místním du-

¹¹ K o u t e c k á , H.: *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě II.* Praha 1999, s. 3–5.

¹² S r o v . n a p ř . D u c r e u x , M.-E.: *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi.* ČČH, 1997, s. 585–620.

¹³ R o y t , J.: *Řád barokní poutě.* Katolický Týdeník (=KT) 18, 2. 5. 1999.

chovní správcem. Při bohoslužbě docházelo k obdarování milostné sošky nebo obrazu votivními dary (ošacením, šperky apod.). Na oltáře byly zavěšovány jako výraz poděkování kovové nebo voskové napodobeniny částí těla uzdravených na přimluvu patrona. Mezi tyto projevy lidové religiozity můžeme zařadit také zavěšování votivních tabulek s vyobrazením zázraku na stěny kostela či přilehlých ambítů...¹⁴ „Zbožné putování mělo mnohostranný blahodárný účinek, utvrzení víry, částečné osvobození od každodenních starostí a budování užšího společenství.“¹⁵ Svůj význam měla právě mimořádnost prožitku společně s pocitem spoluúčasti. K rozvoji osobní zbožnosti, která měla podobu horlivé účasti na bohoslužbách a přijímání svátostí církve, přispíval jak příklad druhých poutníků, tak promluvy kazatelů. To se zvláště projevilo v 18. století, kdy se stal mocným magnetem nesčetných poutníků nově svatořečený Jan Nepomucký (1729).

Císařskými dekrety Josefa II. došlo k výraznému prosazování tendencí, které se snažily poutní tradici v její barokní pestrosti zásadně omezovat. Došlo k zavírání mnohých poutních míst a dary poutníků končily v müncovnách nebo byly zničeny. Různé dobové zvyky přežily i josefínskou osvíceneckou dobu a určitou renesanci zažily především v druhé polovině 19. století, již nikdy však nedosáhly barvitosti barokní doby. V tomto století ovšem přece jen došlo k obnovení mnoha poutních tradic, například k oživení poutí z Čech a Moravy do Svaté země, kdy jednotlivé diecéze nebo země (tzv. zemské poutě) pořádají cesty do Palestiny. Český poutní dům však byl postaven v Jeruzalémě až po první světové válce, a to na Olivetské hoře.¹⁶ V průběhu 60., 70. a 80. let 19. století se jedinečným způsobem poutně „zviditelnila“ Morava,¹⁷ a zvláště Velehrad. Jak popisuje B. Zlámal, např. v roce 1885 při tisíciletém výročí úmrtí svatého Metoděje se „hlavní jubilejní oktáva oslav (5.-12. července), kterou zahájil olomoucký arcibiskup kardinál Fürstenberg v neděli 5. července, stala cyrilometodějským svátkem, jaký Morava dosud nezažila. Novinové zprávy shodně píší o nesčetných poutnících, delegacích z Poznaňska, z Pomořan, z ruského Polska, z Lužického Srbska, ze Štýrska; pouť ze Slezska byla policejním zásahem znemožněna. Okresní hejtman z Uherského Hradiště hlásil moravskému místodržitelství, že

14 Dokladem této tradice, která přetrvávala i do dalších staletí, je například sbírka votivních vyobrazení umístěná v ambitu kostela Jména Panny Marie ve Křtinách (okres Blansko) nebo v rakouském poutním místě Mariazell.

15 R o y t , J.: *Řád barokní poutě*. KT 18, 2. 5. 1999.

16 Na tomto místě došlo k památnému setkání papeže Pavla VI. s cařihradským patriarchou Athenagorem.

17 Jak popisuje M. Lenderová, Moravu protežovaly i české, zejména pražské ženské spolky, i jednotlivci: „Další veřejné vystoupení paní Riegrové v sobě slučovalo myšlenku spojit prospěch národa s křesťanskou vírou: 17. února 1863 uveřejnila v tisku výzvu českým ženám, aby se podílely, finančně nebo svými výrobky, na oslavách tisíciletého příchodu Konstantina a Metoděje na Moravu. Od března do června uveřejňovala M. Riegrová v *Národních listech* seznamy finančních a hmotných darů ve prospěch stavby chrámu zasvěceného oběma věrozvěstům. Prostřednictvím kardinála Schwarzenberga poděkoval paní Marii sám papež Pius IX. L e n d e r o v á , M.: *K hřtchu i k modlitbě*. Žena v minulém století. Praha 1999, s. 232.

hlavní jubilejní oktávy se zúčastnilo 95 tisíc poutníků...¹⁸ Poutní ruch se též velmi zvýraznil po vydání encykliky *Grande munus* (Vznešený úkol) papeže Lva XIII. ze 30. září 1880, a to nejen do zahraničí (Řím), ale též v domácím prostředí (Sv. Hostýn). Hostýn byl například zvýrazňován moravskými buditeli, především A. C. Stojanem, i při takových příležitostech, jako byla návštěva rakousko-uherského císaře Františka Josefa I. v září 1897. Jak popisuje Josef Kolářek, „žádná vzácná návštěva biskupů, kardinálů nebo císaře nepřitahovala na pouť do svatyně tolik věřících jako korunovace sochy Panny Marie Svatohostýnské 15. srpna 1912“.¹⁹ Touto korunovací se začala Matice svatohostýnská zabývat již v roce 1900 a již při sbírání darů, šperků a drahokamů na korunku se projevilo velké nadšení především mezi ženami a dívkami jak v historických zemích, tak v Rakousku, a dokonce v Americe.

Modlitební příručky s rozsáhlými popisy poutních míst a seznamy písní vznikaly také na konci 19. století. Důležitým pro vykonání poutě byl podle nich vnitřní úmysl poutníků, vhodné vnější chování, výběr modliteb a písní. Prostředky, kterými vůdcové poutí mohli zamezit mnohým nepořádkům, byly napomenutí a varování na počátku pouti, omezení odpočinku na dobu nevyhnutelně potřebnou, ukončení odpočinku a další chůze v čas a hodinu napřed ustanovenou bez ohledu na opozdilce, při těžších proviněních úplné vyloučení nenapravitelných, při opakování nepravosti hrozba církevního zákazu celé pouti i pro příště. Pro poutníka bylo nutné se včas na cestu připravit a věnovat pozornost pořádku průvodu. Na začátku měl jít kříž s korouhvemi a dále věřící za sebou v řadách, rozdělení podle věku a pohlaví. Zpěváci se zařazovali obvykle tam, kde končila řada svobodných a začínali ženatí. Jediným zaměřením na cestě měla být modlitba a zpěv s použitím církevně schválených textů.²⁰ Podobné výjevy lze sledovat i v následujících desetiletích. Poutníci, kteří se chtěli vydat k svatým místům, museli podle církevních ustanovení obdržet doporučující list svého biskupa nebo faráře. Když ho dostali a upravili své soukromé záležitosti, vykonali zpověď a zúčastnili se mše, ve které se pronášela modlitba za poutníky, a společně přijali svátost přijímání. Po mši nad klečícími poutníky kněz pronesl předepsané modlitby. Podobný popis se týká hlavně organizovaných poutí do vzdálených míst.²¹ S měnícími se poměry docházelo také k proměně prostředků náboženských projevů věřících, které měly za úkol posílení zbožnosti a vlastního uvědomění. Nové pobožnosti, jako byla křížová cesta, májové pobožnosti, úcta Srdce Páně a rozvoj modlitby svatého růžence, se jako významné prvky dostávali i do poutní tradice.

18 Z l á m a l, B.: *Jubilejní rok*. Olomouc 1935, s. 206.

19 K o l á ř e k, J.: *České poutě a poutníci*. Studie č. 130–131, Řím 1990.

20 E i c h l e r, K.: *Poutní místa a milostné obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. I.2. Brno 1888, s. 1–50.

21 Podobný popis průběhu pouti nalezneme např. v knize Jaroslava Seiferta *Všecky krásy světa*. Praha 1992.

Některé prvky, které formovaly postavení katolické církve po roce 1945, vyrůstají z vývoje předešlého období. Situace, v níž katolická církev vstupovala do samostatného státu, nebyla pro její postavení příznivá. Po vlně odloučení národa od minulosti se veřejně objevily názory volající po podobném vypořádání s katolicismem. Na vysoké politické úrovni to mělo svůj odraz v přípravě rozluky církve od státu a v provedení částečného zaboru církevního majetku pozemkovou reformou. Až „stupňující se vnitropolitické potíže a ohled na postavení katolicismu na Slovensku vedl k opadnutí prvotního proticírkevního nadšení.“²² Navzdory veškerým názorovým proměnám ve společnosti zůstalo v katolické církvi 80 % našeho národa.

Mezi významné postavy tohoto období patří olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan. Jedna z jeho řady aktivit směřovala k podpoře a rozvoji poutních míst na Moravě, což nám nejbližše dokresluje právě příklad Svatého Hostýna. Postupem doby se také do organizace poutních akcí aktivně zapojují členové katolické tělovýchovné organizace Orel, u jejíhož zrodu stál před rokem 1914 líšeňský farář P. Metoděj Hošek.

Důsledkem podobných postojů bylo to, že u řadových věřících, kteří po vlně odchodu zůstali v katolické církvi, zmizela proticírkevní zaujatost. Po celé období trvání první republiky dochází k postupnému zvyšování počtu věřících, kteří se aktivně účastnili poutního ruchu.²³ Procesí s křížkem, korouhvemi nebo mariánskou soškou navštěvovala i několik od sebe vzdálených míst. Jednou z možností byla trasa se zastávkami ve Vranově a Křtinách, kdy cílem putování mohly být Vambeřice. Lidový prvek se nadále, jakož i v minulých obdobích, projevoval při domácí výrobě nebo úpravě pouťových předmětů, zvláště obrázků malovaných na skle, které se prodávaly v kramářských stáncích v přímé blízkosti poutního kostela. Postupný rostoucí význam poutních míst v meziválečném období nám může dokreslit také jejich modernizace s využitím technických možností, jako byla elektrizace, budování kvalitnějších komunikací a nových poutnických domů.

²² K a d l e c , J.: *Přehled českých církevních dějin*. II. Praha 1991, s. 239.

²³ Tab. č. 1: *Počty procesí a poutníků navštěvujících Vranov u Brna v letech 1926–1934*. Použito z: B e r á n e k , V.: *Vranov u Brna – historie a památky*. Vranov u Brna 1940, s. 122.

rok	počet procesí	počet poutníků
1926	134	15 120
1927	142	16 000
1928	164	50 000
1929	145	47 000
1930	173	60 000
1931	187	63 000
1932	186	65 000
1933	188	66 000
1934	191	72 000

Návštěvnost Svatého Hostýna například dosáhla v letech 1926–1928 téměř 200 000 poutníků ročně.

Přes problémy, které se objevovaly v prvním desetiletí trvání nové republiky, se později poměry uvnitř katolické církve podstatně zlepšily. Dokladem nám může být reakce široké veřejnosti na katolický sjezd konaný roku 1935 v Praze.

3. Poutní tradice v Československu: změny ve válce a poválečné době

Totalitní moc nacistických orgánů sice procesí zakazovala, avšak k trvalému přerušení poutní tradice nedošlo. Bylo nutné, aby se věřící svou přítomností na poutním místě příliš nezviditelňovali jak počtem, tak výraznými náboženskými symboly. Objekty, které dříve sloužily jako zázemí poutního komplexu, byly společně se svým inventářem předány do užívání skupinám obyvatelstva nebo organizacím spojeným s okupační mocí. Duchovní správci, kteří byli pro ohlas svých postojů mezi širokými skupinami obyvatelstva považováni za zvláště problémové, byli společně se svými věřícími vězněni v koncentračních táborech. Po skončení války putovala do náboženských center každý týden procesí věřících.

V roce 1945 se opět ujímala duchovní správy původní společenství, která se snažila o obnovení správy a duchovního života. Církevní organizace, jako byla Česká katolická charita, se tehdy zasadily o pomoc repatriantům po druhé světové válce. Komunisté po příchodu k moci zakazovali v rámci postupného odklonu společnosti od náboženských projevů poutní procesí a zastavili vydávání určitých církevních periodik. Likvidace poutní tradice ze strany komunistické moci mohla mít mnoho podob: můžeme sem zařadit také dosazení prověřených lidí do vůdčích pozic ve skupinách, které se zaobíraly organizací poutních slavností. Probíhala tak postupně na mnoha místech shromáždění, která byla nazývána manifestacemi křesťanského lidu za mír. Byl tak vytýčen prostor pro celkovou kontrolu a skryté působení ideologických tlaků. Vznikaly organizované skupiny kněží, kteří s novým systémem spolupracovali a díky tomu se udrželi na významných místech jako duchovní správci. V protikladu k tomuto docházelo k přísné evidenci a kontrole kněží, kteří odmítali spolupracovat s novým státním zřízením z důvodu svého vlastního přesvědčení. Státní orgány v rámci posuzování jednotlivých občanů a jejich postojů vůči vládnoucí moci používaly záznamy Státní bezpečnosti o návštěvnosti chrámových prostor při bohoslužbách a jiných aktivitách spojených s organizovaným duchovním životem, kam můžeme zařadit i účast na poutích. Na okresních úrovních byly vytvářeny podrobné seznamy, ve kterých byly zaznamenány fungující poutní místa, spádové oblasti poutníků nebo kalendář slavností s přibližnými počty návštěvníků. Součástí těchto seznamů byly odkazy na aktivní civilní organizátory a kněze, kteří se na průběhu poutí podíleli. Informace měly mít dopad na rozvoj místních organizací KSČ, SČM a dalších organizací.²⁴ Jednou z významných skutečností, které dokládaly postoj komunistických orgánů vůči církevní organizaci a s ní spojeným aktivitám, bylo rušení klášterů a internování příslušníků mužských i ženských řádů.

24 MZA Brno. KNV Brno, fond B 124, inv. č. 1220/I-II.

Poutní místa, pokud nebyla uzavřena, chátrala nezájmem zodpovědných orgánů o jejich ochranu a postupný rozvoj. Místní duchovní správa byla mnohdy spojena s různými organizacemi propojenými s tehdejší státní mocí, která projevy poutní tradice zneužívala k vlastním potřebám. V různých obdobích, kdy došlo k uvolnění celospolečenské situace, již nedocházelo tak často k tvrdým zákrokům ze strany vládnoucích orgánů proti poutnickým aktivitám. Přesto byly neustále projevy lidové religiozity v takto organizované formě podrobovány kontrole státních nebo stranických orgánů. Přes zákaz organizovaných poutí s průvody můžeme v tomto směru stále zaznamenávat kontinuální aktivitu věřících.

II. Příklad: Svatý Hostýn 1945–1989

Jedním z mnoha míst, na kterém si badatel může doložit změny poutní tradice v období 1945–1989, je Svatý Hostýn. Jedná se o poměrně rozsáhlé centrum náboženského života s širokou popularitou nejen mezi moravskými katolíky. Proměny vnitřního klimatu se zde projevují v čitelné formě právě díky rozsáhlosti působení místní duchovní správy na přichozí poutníky.

1. Charakteristika okresu

Konkrétní představu o prostředí, ve kterém popisované poutě probíhaly, si můžeme vytvořit ze záznamů sčítání lidu v roce 1930.

Politický okres holešovský (491 km²) se tehdy skládal ze soudních okresů holešovského a bystřického (233 km²). Na Bystřicku bylo zaznamenáno 4033 domů, z toho 12 neobydlených; 21 730 obyvatel, 10 389 mužů, 11 341 žen, v průměru tedy 93 obyvatel na km². Celkem 21 600 československých státních příslušníků a 130 cizinců. Z československých příslušníků bylo 21 448 (99,3 %) národnosti československé, 238 (0,6 %) německé, 5 židovské a 9 jiné. Na základě těchto výsledků sčítání lidu byl holešovský politický okres kvalifikován jako ryze český.

Podle náboženského vyznání se obyvatelstvo dělilo na 19 689 (90,6 %) věřících římskokatolické církve, 1 285 (6,1 %) československého vyznání, 6 německé evangelické církve, 23 baptistů, 8 členů Jednoty bratrské, 19 pravoslavných, 119 (0,55 %) příslušníků Církve československé, 34 (0,15 %) izraelského vyznání, 524 (2,41 %) občanů bylo bez vyznání, 16 zaznamenalo jiné vyznání. Bystřice pod Hostýnem vlastnila status města, tehdejší rozloha byla 943 ha. V roce 1938 byl ve městě zřízen berní úřad a okresní soud, které patřily ke krajskému soudu a finančnímu ředitelství v Uherském Hradišti, oblast olomoucké Obchodní a živnostenské komory. V roce 1938 zde měli četnickou stanici. Obyvatelstvo usídlené severně od Bystřice pod Hostýnem se nazývalo Záhoraáci, kolem Holešova Hanáci, na horách Valaši (Rusava). Město leží na železniční trati Frýdek – Kojetín.

Podle stejných kritérií bylo v roce 1930 zpracováno i samotné město Bystřice pod Hostýnem (rozloha města 943 ha, 776 domů a úhrnem 4 257 přítomných

obyvatel). Národnost byla zaznamenána takto: 4 086 československá, 108 německá, 11 jiná (5 židovská) a 52 cizozemská. Náboženské vyznání přítomného obyvatelstva bylo v přepočtu 3 732 římskokatolické, 150 evangelické, 44 československé, 32 izraelské, 15 jiné nebo neudané (z toho 12 pravoslavných) a 286 bez vyznání.²⁵

2. Basilika minor Nanebevzetí Panny Marie na Svatém Hostýně

Poutní místo Svatý Hostýn leží v západní okrajové části Hostýnských vrchů, které jsou součástí Moravských Karpat. Severnější ze dvojice vrcholů (736 m.n.m.) je zastavěn rozhlednou s kaplí svatého Kříže. Na druhém vrcholku (718 m.n.m.) se nachází chrám a další objekty. Svatý Hostýn patří do děkanátu Holešov a okresu Kroměříž. Barokní pověst o zázračné porážce mongolských Tatarů roku 1241, která se měla stát počátkem tradice děkovných poutí na toto místo, byla zaznamenána jezuitou Bohuslavem Balbínem. První písemná zpráva o kapli s obrazem Panny Marie Ochránitelky, která byla zřejmě vystavěna místními havíři dolujícími stříbro,²⁶ je z roku 1544. Byla spálena v roce 1620 a obnovena o devět let později. Místní obraz byl uctíván do roku 1620, kdy byl spálen Václavem Bítovským z Bítova. Po svém zatčení Albrechtem z Valdštejna ve Slezsku byl uvězněn na Špilberku a vyšetřován útrpným právem. Neučinil žádná doznání, nedal se obrátit na katolickou víru ani jezuity ani kapucíny a jako císařský velezrádce byl popraven dne 27.3. 1628.²⁷ Roku 1658 byla hlavní kaple pro narůstající počet poutníků opravena a rozšířena hrabětem Janem Rottalem, majitelem holešovského velkostatku, kdy jeho manželka věnovala nový obraz. Dále došlo k výstavbě dvou nových kaplí. Roku 1663 při vpádu Turků na Moravu byla vzývána Panna Maria jako Ochránkyně Moravy; místo patřilo od roku 1679 k nejpřednějším na Moravě. Nový chrám byl postaven v letech 1721–1748 hrabětem Františkem Antonínem Rottalem a zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie. Stavba zřejmě vznikla podle projektu kroměřížského architekta italského původu Ignáce Cirani von Bolleshause. Poutní tradice byla obnovena pod existencionálním tlakem, který byl vyvolán možným vpádem Turků na Moravu. Rottal dal zbudovat též Vodní kapli nad pramenem. Kostel byl zrušen za panování císaře Josefa II. v roce 1787. Byla stržena střecha, vyklizen interiér a stavba se pomalu měnila v ruinu. Obraz byl odnesen v noci na 14. 2. 1787 holešovským děkanem Tadeášem a domažlickým farářem Josefem Liverem do farního kostela svatého

25 Zapletal, F.: *Politický okres holešovský*. Všeobecná část. In: Studie z kulturních dějin střední a severní Moravy. Vlastivěda střední a severní Moravy. II.1. Red. Černý, N. a kol. Přerov 1942, s. 709–715.

26 Oděhnal, F.: *Poutní místa Moravy a Slezska*. Praha 1995, s. 40.

27 Buben, M.: *Ke svatořečení blahoslaveného Jana Sarkandra*. In: Střední Evropa 11, 48, 1995, s. 98–104.

Jiljí v Bystřici pod Hostýnem. Roku 1788 chrám i s budovami koupil za 279 zlatých majitel bystřického panství hrabě Linhart de la Rovere Monte L' Abbate.²⁸

Přes opakovaný zákaz konání poutí z roku 1792 se uchovala jejich další časová kontinuita. Obnova kostela Nanebevzetí Panny Marie byla provedena v letech 1841–1845. V roce 1891 byla v poutním areálu postavena na místě polo-rozbořené kaple sv. Jiljí kaple sv. Jana Sarkandra, jako třetí v pořadí na území našeho státu.²⁹ V literatuře se můžeme setkat s rozdílnými údaji o roku vystavení kaple, jako například 1893 nebo 1895.³⁰ Jak jsme již zmínili, o proslulost Hostýna jako střediska lidových poutí se zasloužil pozdější arcibiskup Dr. Antonín Cyril Stojan. Byl založen spolek Družstvo svatohostýnské (1881), předchůdce Matice svatohostýnské (1895). Od barona Laudona byla zakoupena vrcholová oblast Hostýna v rozsahu keltských valů. Tehdejší kroměřížský probošt A. C. Stojan pro sochu Panny Marie s Ježíškem metajícím blesky přivezl z Říma papežem Piem X. posvěcené korunky. Dne 15. 8. 1912 se konala korunovace, kterou v zastoupení papeže provedl olomoucký arcibiskup František Bauer. Poutní místo se dostalo do duchovní správy jezuitů, byly budovány komunikace, monumentální přístupové schodiště (250 schodů), poutní noclehárny, hostinec atd.

Kamenné kaple křížové cesty navrhli v letech 1912–1918 architekti Dušan Jurkovič a Jano Köhler. Jsou zdobeny obrazy z barevných kachlíků, pouze dvě mají skleněné mozaiky – autorem je Jožka Uprka. V meziválečném období byla vybudována komunikace do Bystřice pod Hostýnem a poutní dům.

Celková podoba chrámu byla dokončena na přelomu 19. a 20. století. Střechu posazenou na centrální stavbu kostela tvoří mohutná helmice. Dvě věže, které byly postaveny kose k ose objektu, překrývají jednoduché jehlancovité střechy se skosenými hranami. Průčelí tvoří vertikálně členěná plocha s hladkými pilastry a konkávní plochou vyplněnou mozaikovým obrazem Panny Marie Svatohostýnské o velikosti 25 m² od malíře Viktora Ferstra (do obrazu je zakomponován nápis Zůstaň Matkou lidu svému). Bronzové desky s reliéfy národních světců na kostelních vratech jsou dílem brněnského sochaře Josefa Axmana, který byl Myslbekovým žákem.³¹ Interiér je tvořen elipsovitým válcem odděleným římsou, sedmi okny a prosvětlenou kupolí. Oválný půdorys loď je rozčleněn a rozšířen o prostory vchodů a oltářů.³² Autorem původního hlavního oltáře se so-

28 P o s p í š i l , J.: *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. Vizovice 1998, s. 10.

29 B u b e n , M.: *Ke svatořečení*, s. 97.

30 P a l a , J.: *Svatý Hostýn v našich cestách a poutích*. Třinec 1998, s. 62; P o s p í š i l , J.: *Svatý Hostýn*, s. 15.

31 P a l a , J.: *Svatý Hostýn*.

32 Díky fotodokumentaci si badatel může vytvořit konkrétní představu o tom, jak vypadalo vybavení interiéru v roce 1944. Například mezi presbytářem a kaplí svatého Valentina bylo umístěno harmonium chráněné ozdobnou mříží, nad které byla zavěšena kopie obrazu od Petra Cavalliniho z poloviny 14. století z předsíně kostela Panny Marie Trastevere v Římě. Představuje Zvěstování Panny Marie se svatým Václavem a Karlem IV. Svatý Václav stojí v levém rohu oděn v královský plášť, na hlavě má zlatou zář kolem vévodské koruny, levicí třímá vytažený meč, jehož hrot je obrácen k zemi a v pravici drží prapor s červeným křížem

chou Panny Marie Svatohostýnské byl brněnský sochař a řezbář Benedikt Edele (1844). V rámci lodě byly instalovány dřevěné zpovědnice, které byly později z důvodu nevhodné koncentrace věřících na podnět vizitálních zpráv přeneseny do ambitů,³³ nebo nahrazeny novými. Zajímavým doplňkem byly vyklápečí zpovědní přepážky zabudované do dřevěného obložení části stěn kaplí a prostor u bočních vchodů, které byly používány hlavně v poutním období.³⁴

Mezi hlavní poutní dny patří neděle blíže k slavnosti Nanebevzetí Panny Marie (15. 8.), následující neděle je pak pouť Orlů, druhou neděli v říjnu se koná dušičková pouť, dále svátek Panny Marie Prostřednice všech milostí (8. 5.), děkovný den za svatého Jana Sarkandra (6. 5.), Slavnost Těla a Krve Páně s eucharistickým průvodem z Bystřice pod Hostýnem, Slavnost Božského Srdce Páně (12. 6.), Svatováclavská pouť (28. 9.), pouť na svátek svatého Františka z Assisi (9. 10.). Dále na toto poutní místo putují zájmové skupiny obyvatelstva: Klub křesťanských žen (1. 5.), pouť mládeže na zahájení a ukončení školního roku a pouť MUKLů.

3. Charakteristika poutní tradice – Svatý Hostýn po roce 1945

Po okupaci Československa nacistickým Německem poutní tradice na Svatý Hostýn kontinuálně pokračovala. Německé úřady sice procesí zakazovaly, ale věřící přesto chodili v hojném počtu, buď v menších skupinách, nebo jednotlivě bez výrazného náboženského označení. Přijížděli na bystřické nádraží, a aby nebudili zbytečnou pozornost, často zamířili na Hostýn boční cestou od železničních závor kolem trati ke hřbitovu, nebo vystoupili ve stanici Hlinsko p/H a odtud putovali polními cestami a lesem. Poutní dům byl pro české občany zavřen, do roku 1945 tam sídlil Hitlerjungend. Hostýnský chrám v této době přišel o tři zvony, z poutního domu byla odvezena velká část vnitřního zařízení. Ve válečném období se tu poprvé v historii Svatého Hostýna konávala noční pobožnost pracující mládeže ze Zlína a okolí, a to vždy v noci na závěr občanského roku. Vzhledem ke složité situaci se mohly konat jen skromné oslavy 700. výročí porážky Tatarů na Svatém Hostýně – v pondělí 12. května 1941 byla sloužena slavnější mše a zpíváno Te Deum.

v bílém poli. Karel IV. je jako mladík šestnáctiletý v zeleném hávu, klečí před Pannou Marií a svatým Václavem a prosí o zdar nastávající bitvy u San Felice. Obraz byl posvěcen 5. července 1881 Lvem XIII. u příležitosti české poutě do Říma a 4. září přenesen na Svatý Hostýn Viz *Album fotografií poutního kostela na Hostýně*, 1944. MZA Brno. Fond E 26, inv. č. E1; V i d e ň s k ý , F.: *Svatý Hostýn ve svém původu a svých osudech*. Praha 1913, s. 101–104.

33 *Dopisy provinciálů československé provincie Metoděje Řiháčka, Brunona Restela, Bohumila Spáčila členům provincie i superiorovi na Hostýn*. MZA Brno. Fond E 26, inv.č. 23/ CA II 2b.

34 *Album fotografií poutního kostela na Hostýně*, 1944 . MZA Brno. Fond E 26, inv. č. E1.

Počet jezuitských kněží se za války zvětšil o ty, které Němci vypověděli z jejich dřívějších působišť, protože pro okupanty byla jejich činnost nežádoucí. Celkem 25 členů Tovaryšstva Ježíšova z Prahy bylo uvězněno v Dachau, Mautausenu, Bernau, Terezíně, Pankráci a Zásmukách. Z těchto vězňů ve vazbě zemřeli P. František Vlk, superior SJ v Praze a František Malimánek, bohoslovec. Kromě nich byli na Svatém Hostýně německou tajnou státní policií zatčeni P. Josef Bartoník, superior SJ a P. Augustin Baar SJ (narozen 9. 11. 1905 ve Štramberku),³⁵ kteří prošli věznicemi ve Zlíně a v Uherském Hradišti. První byl osvobozen, druhý měl být vězňem v Budyšíně a pak na Mírově, trest mu pro nemoc odložili, ale P. Baar nakonec zemřel na následky zhoršení nemoci ve vězení v únoru 1946. V letech 1942–1944 pracovalo v duchovní správě na Svatém Hostýně 22 členů řádu, v letech 1944–1945 20 členů, v letech 1945–1946 18 členů a v letech 1948–1949 zde bylo 13 členů řádu.³⁶

Mezi první významné poválečné události patřil pracovní sjezd katolického duchovenstva, uskutečněný 21. srpna 1945 na Svatém Hostýně. Více než 80 kněží posuzovalo otázky související s dobou okupace, jako bylo udavačství v době protektorátu, dále úloha církve po osvobození aj. Po skončení války putovala na Svatý Hostýn každý týden procesí věřících.³⁷ Jednu z největších poutí mužů krátce po válce zorganizoval P. Karel Plevák z holešovské farnosti. V čele dlouhého průvodu, který vyrazil z Holešova a procházející Dobroticemi, Jankovicemi a dalšími obcemi neustále mohutněl, byly vedle církevních insignií nesený také vlajky vítězných mocností. Ve vzpomínkách pamětníků zůstala také první poválečná orelská pouť, které se zúčastnilo na 80 tisíc orlů.

V roce 1945 se na Svatém Hostýně opět ujímá řádné duchovní správy Tovaryšstvo Ježíšovo, které se snažilo o obnovení duchovního života (kurzy křesťanské nauky, duchovní cvičení kněží i věřících, středisko Junáka na Svatém Hostýně). V obcích Slavkov, Brusné, Chomýž a Chvalčov byly zorganizovány týdny duchovní obnovy pro mládež a dospělé. V období mezi koncem války a nástupem komunistického režimu počet poutníků rámcově kolísal. V roce 1945 Svatý Hostýn navštívilo asi 294 tisíce poutníků, ke přijímání přistoupilo asi 123 tisíce lidí. V roce 1946 přišlo 213 tisíc návštěvníků, přijímání bylo podáno 106 tisícům věřících. V roce 1947, kdy se pomalu začaly projevovat změny společenského klimatu, navštívilo svatou horu téměř 265 tisíc lidí, z nichž přes 115 tisíc přišlo k přijímání.

35 *Korespondence s arcibiskupem a konzistoří z Olomouce*. MZA Brno. Fond E 26, inv. č. 30/CA III 1d.

36 *Memoriály a dispozice osob od provinciálů pro stanici a residenci hostýnskou 1935–1948*. MZA Brno. Fond E26, inv. č. 26/CA II 2e.

37 *Viz Poutní ruch*. Hlasy svatohostýnské 41, Svatý Hostýn 1948.

Tab. č.2 : Počet poutníků, podaných svatých přijímání a odsloužených mší svatých na Svatém Hostýně za rok 1947.³⁸

Měsíc v roce 1947	počet poutníků	Počet podaných přijímání	Počet odsloužených mší
Leden	2 200	1 350	174
Únor	450	976	113
Březen	1 200	1 052	119
Duben	2 100	1 046	142
Květen	23 000	11 460	229
Červen	46 000	19 000	315
Červenec	62 000	25 000	697
Srpen	85 000	34 000	1077
Září	26 000	13 000	288
Říjen	14 000	6 400	210
Listopad	1 300	700	201
Prosinec	1 600	1 400	199
Celkem	264 850	115 384	3 764

Příchodem nové moci se mění i atmosféra na Svatém Hostýně. Po pouti orlů v srpnu 1948, které se zúčastnilo přes 120 tisíc lidí a která proběhla ve znamení odporu proti nově se rodícímu nedemokratickému řádu, komunisté zakázali procesy a zastavili vydávání Hlasů svatohostýnských.³⁹ Často před téměř prázdným chrámem kázali kněží ze státní Katolické akce, kdežto duchovní, kteří nepodlehli nátlaku, byli šikanováni a vystaveni zvlí komunistických orgánů. V té době tyto mocenské orgány uskutečnily řadu represivních kroků vůči církvi. Zrušily spolky i církevní školy a začaly omezovat duchovní výchovu kněží i věřících,⁴⁰ církevní obřady mimo kostel, porady kněží, sbírky v kostelech musely být schvalovány. Nad těmi duchovními, kteří odolávali tlaku nové moci, neustále visela hrozba odnětí státního souhlasu k výkonu funkce. Státní bezpečnost sledovala návštěvnost kostelů a informovala o tom komunistické instituce. Příslušnost k církvi se uváděla v kádrových dotaznících a zvláště účast na církevních obřadech, o které referovaly kádrové posudky, byla chápána jako „závada“

³⁸ Hlasy svatohostýnské 41, leden 1948, Svatý Hostýn 1948, s. 32.

³⁹ Nepředplácejte další ročník Hlasů svatohostýnských. Ministerstvo informací a osvěty (tiskový odbor) odňalo nám povolení k tisku Hlasů svatohostýnských „v rámci reorganizace tisku, jejímž cílem je dosažení zjednodušení poměrů v časopisectví a docílení podstatných úspor ve spotřebě tiskového papíru; vychází přitom ze zásady, že v první řadě je nutno docílit požadovaných úspor zrušením listů místního významu a takových časopisů, jejichž úkoly může převzít jiný tisk“. (min. informací a osvěty č. 31.013/48 T.O.) V případném obnovení povolení tisku budou do nového čísla vloženy složenky. (Hlasy svatohostýnské 41. prosinec 1948.)

⁴⁰ OkNV v Holešově. MZA Brno. Fond E 26, inv. č. 43/ CA IV 3c.

při obsazování funkcí v práci a přijímání dětí na studia. Nejzávažnější skutečností však bylo rušení klášterů a internování příslušníků mužských i ženských řádů. Celostátně bylo v rámci tzv. „akce K“ internováno 2 376 řeholníků z 28 řeholí a 137 řádových domů.⁴¹

Dne 12. dubna 1950 zaslal Rudolf Slánský dopis vedoucímu tajemníku sekretariátu KV KSČ v Gottwaldově. Píše v něm: „Četné kláštery se stále více stávají středisky nebezpečné protistátní činnosti, odkud se organizuje špionáž a podzemní činnost, kde se shromažďují zbraně a připravují další provokace a útoky proti našemu zřízení... Abychom zamezili další protistátní činnosti, budou ze dne 13. 4. na 14. 4. 1950 kláštery některých řádů vyklizeny a řeholníci soustředěni do několika klášterů. Zásah bude proveden také v některých klášterech Vašeho kraje, jejich jména Ti sdělí krajský velitel státní bezpečnosti na schůzce, kterou ve večerních hodinách 13. 4. t.r. svolá. Na schůzce odevzdá krajský velitel státní bezpečnosti písemné informace a pokyny také církevnímu tajemníku KNV a shromážděným předsedům ONV z okresů, v nichž bude proveden zásah proti klášterům. Na to se rozjedou oddíly bezpečnosti do vybraných klášterů, aby je vyklidily. Zároveň do klášterů dovezou a dosadí zmocněnce Státního úřadu pro věci církevní, kteří přijedou 13. 4. t.r. večer do Vašeho kraje a zmocněnce KNV, které připravil krajský církevní tajemník.“⁴²

Státní bezpečnost zasáhla v rámci akce K také proti řádu Tovaryšstva Ježíšova na Svatém Hostýně.⁴³ V půl jedné po půlnoci z 13. na 14. dubna 1950 vnikli ozbrojení muži v uniformách SNB a v civilu do rezidence. Kolem Hostýna byly v pohotovosti také jednotky Lidových milicí z n. p. TON Bystřice p/H. Po zajištění vstupu do budovy byl probuzen superior i jednotliví řeholníci. Když se všichni sešli v jídelně, vedoucí akce nejdříve přečetl seznam členů řádu zde ubytovaných a dále je informoval o jejich okamžitém převozu do kláštera v Bohosudově. Superior byl oddělen od svých podřízených a stejně jako oni byl podroben kontrole při balení základních osobních věcí, které si mohl s sebou do nového působiště odvézt. Po hodině všechny hostýnské jezuity kromě P. Škarka v budově kláštera znovu spočítali a odvezli na stanoviště, kde stál autobus a několik osobních aut. V autobusu se k nim přidali dva příslušníci SNB s automaty a jeden civilista StB. Celkem jich bylo v Bohosudově uvězněno devatenáct.

41 P a l a , J.: *Jak probíhala Akce K*. KT 11, č. 14, s. 2.

42 MZA. KV KSČ Gottwaldov, fond G 561, inv. č. 121. Do kláštera byl dosazen zmocněnec SÚC František Ševčík a zmocněnec KNV Trtek. V klášteře nezůstal žádný řeholník, všichni byli „centralizováni“. Vyklizení bylo podle zprávy KV KSČ Gottwaldov provedeno podle plánu: představený kláštera Leopold Škarek byl dopraven do Želivi, ostatní řeholníci do Bohosudova. Řeholník Václav Vaníček byl „centralizován“ na Velehradě. Akce proběhla „zecla hladce“, nebyl zpozorován žádný rozruch.

43 Dokladem k provedení této akce jsou nám vzpomínky P. Bernarda Pitruna SJ. Akce K v kraji Gottwaldov byla provedena na těchto místech: klášter františkánů v Kroměříži, Pilařova ulice; františkáni v koleji sv. Antonína v Kroměříži, Lindovka; františkáni, Uherské Hradiště; jezuité, Velehrad; jezuité, Hostýn; salesiáni, Ořechov; salesiáni, Fryšták.

Po odjezdu řeholníků z Hostýna vyzvali pracovníci StB superiora P. Škarka, aby společně s nimi sepsal základní inventář majetku přítomného v rezidenci. Plánovaná inventarizace v poutním chrámu nebyla uskutečněna z důvodu nepřítomnosti klíčů. Nakonec byl P. Škarek příslušníky StB vyzván, aby se písemným potvrzením zřekl úřadu superiora domu na Svatém Hostýně, což odmítl s odvoláním na autority svých řádových představených a olomouckého arcibiskupa. Ráno byl hostýnský superior odvezen do Uherského Hradiště na stanici SNB. Tam již byl P. Ševela z Velehradu a jeden člen františkánského řádu, zřejmě kvardián kláštera v Uherském Hradišti. Až odpoledne byli všichni převezeni do internačního tábora v Želivi.⁴⁴

K uzavření poutního místa komunistickou mocí nedošlo, ale v jeho devastaci pokračovali. Kázali zde nadále kněží spojení s Katolickou akcí a byla zde zřízena příprava pro studium na vysoké škole. Příkladem tohoto typu likvidace poutní tradice ze strany komunistické moci bylo převzetí poutě „do vlastní režie“. Dokladem je například zpráva o pouti na Svatém Hostýně z roku 1950, která byla příznačně nazvána „mohutnou manifestací křesťanského lidu za mír“.⁴⁵ Tuto akci měly zcela v rukou státní a komunistické orgány v kraji. Se všemi duchovními, děkany i proboštem Kutalem v Kroměříži jednali osobně církevní tajemníci, byly rozesílány připravené „mírové“ plakáty a letáčky, okresní církevní tajemníci byli pověřeni, aby vybrali loajální duchovní ke zpovědím. Tato „pout“ byla přeměněna na mírovou manifestaci, i když někteří duchovní a děkani, instruováni biskupem Zelou, se snažili akci narušovat.⁴⁶ V roce 1951 byla navíc v rámci likvidace náboženských aktivit a spolků ukončena existence Matice svatohostýnské.⁴⁷

44 Srov. P a v l í k, J. SJ: *Budou vás vydávat soudům*. Praha 1995; Š k a r e k, L.: *Hrst vzpomínek z mého života Svatý Hostýn*, nedatováno.

45 Lidová obroda, 16. května 1950.

46 Srov. H a n u š, J.: *Mezi martyriem a kolaborací*. Několik poznámek k dějinám církve zdola v roce 1950. In.: *Stát a církev v roce 1950*. Red. J. Hanuš – J. Stříbrný. Brno 2000, s. 110–123.

47 Okresní národní výbor v Holešově

Zn. III – 262 – 1951

Dne 10. prosince 1951

Spolek „Matice Svatohostýnská“ na sv. Hostýně – rozpuštění

V ý m ě r

Spolku „Matice Svatohostýnská“ na Sv. Hostýně k rukám Msgre Františka Kutala, probošta v Kroměříži Stojanovo nám.

Okresní národní výbor v Holešově dle unesení rady ze dne 28. listopadu 1951 rozpouští dle zákona ze dne 12. července 1951 čís. 68 Sb: a § 5 vyhlášky ministerstva vnitra ze dne 20. září 1951 č. 320, Ú.1. I – částka 105 spolek „Matice Svatohostýnská“ na sv. Hostýně, jelikož došel k přesvědčení, že jeho existence výstavbě socialismu nepomáhá. Okresní národní výbor v Holešově činí dle odst. 3 § 5 vyhlášky ministerstva vnitra čís. 320 opatření o majetku tohoto spolku, který sestává z nemovitostí. Dále je uveden soupis nemovitostí v kat. území Chvalčov a Slavkov p. Host., majetku movitého a je uveden soubor opatření, která nepřipouštějí možnost odvolat se proti tomuto výměru z důvodu naléhavého veřejného zájmu.

Razítko a podpis referenta pro vnitřní věci a bezpečnost.

Mezi významné osobnosti, které působily v duchovní správě Svatého Hostýna a v rámci akce K byli internováni v Želivském klášteře, patřili Rudolf Lednický SJ (pobýval zde jistě v období 30. 4. 1953–20. 1. 1956), Vojtěch Mikula SJ (první zmínka o přítomnosti v táboře je k 30. 4. 1953 – propuštěn 7. 12. 1954), superior Leopold Škarek SJ (narozen 10. 11. 1874 v Mysleticích okr. Telč, jmenován představeným dne 29. 9. 1949;⁴⁸ do tábora přišel dne 14. 4. 1950 – propuštěn 4. 6. 1951 na Moravec) a Josef Vondra SJ (narozen 15. 2. 1895 v Ráji, farnost Golčův Jeníkov, do tábora přišel dne 28. 11. 1951 – propuštěn 23. 9. 1954 na Moravec).⁴⁹ Mezi místní kněze, kteří byli perzekuováni komunistickým režimem, patřil i P. František Bábíček SJ (narozen 28. 4. 1915 v Miloticích, jmenován vicesuperiorem dne 24. 7. 1947).⁵⁰ Byl odsouzen na 10 let za to, že v září 1949 zabránil spolu s věřícími sloužit mši na Hostýně kolaborujícímu knězi P. Ungerovi.⁵¹ Předchůdcem P. Františka Bábíčka v úřadu představeného rezidence byl superior P. Alois Galatík (narozen 7. 11. 1913 ve Vídni-XXI, jmenován dne 24. 2. 1946).⁵²

Postupem času již nedocházelo tak často k tvrdým zákrokům ze strany komunistických a státních orgánů vůči aktivním poutníkům. To však neznamenalo, že režim zapomínal. Státní moc až do 17. listopadu 1989 vždy velmi pečlivě vážila, kterého z kněží na tak významné poutní místo dosadit. Rozhodující slovo zde

Takto byl znárodněn majetek matice v roce 1961: Odbor finanční okresního národního výboru v Kroměříži vydal pod Zn.Fin-72/1-525/61/De. Rozhodnutí o tom, že podle § 5 vládního nařízení č.15/59 Sb. a § 11 vyhlášky min. financí č.88/59 Ú.l., o opatřeních týkajících se některých věcí užívaných organizacemi socialistického sektoru se vyjmenované nemovitosti (příloha) včetně vnitřního zařízení převádějí z vlastnictví Matice Svatohostýnské do vlastnictví Československého státu – do správy podniku Restaurace a jídelny se sídlem v Kroměříži. Ve zdůvodnění se uvádí, že podnik tyto objekty užívá už před 25. březnem 1959 a jsou tak dány podmínky pro přechod majetku do vlastnictví státu, jak o to podnik RaJ požádal.

V Kroměříži dne 18. ledna 1961

Razítko a podpis vedoucího finančního odboru ONV

Toto rozhodnutí nabylo právní moci dne 3. 2.1961. (Výše uvedené texty jsou autentické, byly jen přepsány včetně čísel jednacích z příslušných šanonů a nebyla užitá jména těch, kteří je podepsali.)

48 *Memoriály a dispozice osob od provinciálů pro stanici a rezidenci hostýnskou, 1935–1948.* MZA Brno, inv. č. 26/CA II 2e.

49 Z í b a l , P.: „Šéfe, znáte Želiv?“ Olomouc 1994. Za odbornou pomoc děkujeme P. Jindřichu Zd. Charouzovi O. Praem.

50 *Memoriály a dispozice osob od provinciálů pro stanici a rezidenci hostýnskou.* MZA Brno. Fond E 26, inv.č. 26/CA II 2e; *Dopisy provinciálů Bohumila Spáčila, Františka Šilhana členům provincie i superiorovi na Hostýně, určené pro archiv a podle toho signované.* MZA Brno. Fond E 26, inv.č. 24/CA II 2c.

51 P a v l í k , J. S J: *Budou vás.*

52 *Dopisy provinciálů Bohumila Spáčila, Františka Šilhana členům provincie i superiorovi na Hostýně, určené pro archiv a podle toho signované.* MZA Brno. Fond E 26, inv.č. 24/CA II 2c; *Nesignované dopisy provinciálů členům provincie a superiorům na Hostýn.* MZA Brno. Fond E 26, inv.č. 25/CA II 2d.

měli církevní tajemníci, představitelé ONV⁵³ i KSČ. I když se poutě s průvody nesměly konat, přesto věřící přicházeli o významných svátcích a výročích. Historie Svatého Hostýna v totalitním systému měla i své světlejší období, kdy například mohlo dojít k opravě chrámu započaté v roce 1972, která byla převážně financovaná z příspěvků věřících. Významnou církevní slavností bylo, když papež Jan Pavel II. povýšil hostýnský chrám k 70. výročí korunovace dne 6. 6. 1982 na baziliku minor.

Až na výjimku druhé poloviny 60. let, v níž došlo k určitému oslabení proticírkevního boje, což bylo dáno obsazením státních úřadů proreformními komunisty, ba někdy humanisticky orientovanými „bezpartijními“, postoj komunistických a státních orgánů vzhledem k masovým katolickým akcím zůstal v podstatě nezměněn až do roku 1985, do velehradské pouti k 1100 výročí smrti sv. Metoděje. Na pódiu před bazilikou byla 7. července sloužena mše za účasti kardinála Agostina Casaroliho, který osobně zastupoval papeže Jana Pavla II. Velehradská pouť v roce 1985 znamenala již v podstatě destrukci komunistické taktiky, k níž přistoupili v roce 1949. Od roku 1985 již značná část katolických křesťanů nebyla ochotna tolerovat komunistické „mírové“ a jiné fráze a množila se skupinka těch, kteří vystupovali otevřeně proti režimu (signatáři petice katolického laika Augustina Navrátila apod.)

Teprve po roce 1989 se do duchovní správy na Svatý Hostýn mohli vrátit kněží řádu Tovaryšstva Ježíšova, kteří se svou prací snaží přispět k duchovní obnově poutníků.⁵⁴

III. Závěr: Problémy bádání

Tento článek se snaží upozornit na zajímavý prostor vývoje určitého prvku lidové religiozity. Poutnictví v období počínající a utvrzující se komunistické totality s sebou nese specifické charakteristiky, ale na druhé straně nás odkazuje k rozsáhlejším pohledům.

Řada poutních míst postupně zanikala a na jiných přetrval vývoj po celou dobu komunistického útlaku. Jistě bude na místě budoucí snaha o komparaci jednotlivých případů, což by mohlo poukázat na fungování skrytých mechanismů zkoumaných složek lidové religiozity. Kontinuita poutnického ruchu, která přes snahu oficiálních orgánů o její narušení přetrvala, je dokladem hodnoty a významu tohoto prvku mezi laickými věřícími. Snaha vládnoucích orgánů o naprostou kontrolu jednotlivých složek obyvatelstva se v těchto případech projevila zřetelným způsobem. Šlo o přímou agresi jak vůči předním aktivním složkám, na kterých závisela oficiální organizace, tak vůči jednotlivým účastníkům, jež byli vystaveni omezování v osobním životě pro své náboženské postoje.

⁵³ OkNV v Holešově. MZA Brno. Fond E26, inv.č. 43/ CA IV 3c; *Krajský národní výbor v Gottwaldově předvolává superiora*. MZA Brno. Fond E26, inv.č. 40/ CA IV 2c.

⁵⁴ P o s p í š i l , J.: *Svatý Hostýn*.

Komplexní pohled na celou problematiku katolického poutnictví v tomto období vyžaduje od badatele další studium pramenného materiálu a přínosných výpovědí aktivních svědků. Prameny, které se nám prozatím podařilo shromáždit, poukazují na konkrétní prvky lidové religiozity pouze sekundárním pohledem. Jedná se hlavně o korespondenci a další oficiální dokumenty, které vycházejí z prostředí vůdčí skupiny místního poutního ruchu. Zde se otvírá prostor pro další dohledávání materiálu, který by daleko bližším způsobem poukázal na širokou strukturu akcí v jejich jednotlivostech, a nakonec tak dotvořil obraz celku.

Když odhlédneme od tendenční literatury minulého období, která se alespoň rámcově dotýká tématu lidové religiozity, zpracování poutní tradice padesátých let a následujícího období chybí. Další výzkum se proto může orientovat geograficky a tematicky a zařadit výzkum poutní tradice do celkového pohledu na náboženskou situaci v tomto období, který se vytváří na konkrétním prostoru vztahu státu a církve v Československu. Může také napomoci pochopit složitý fenomén národní tradice i její kontinuity, a to přes přerывy a zlomy, jimž byla v moderní době vystavena.⁵⁵

THE PILGRIMAGE AS THE ELEMENT OF POPULAR DEVOTION: THE CASE OF HOSTÝN 1945–1989)

The text of Jiří Hanuš and Martin Klapetek is focused on the modern history of Hostýn – the place of pilgrimage in Moravia. The authors discuss possible methodological approaches to the history of pilgrimages. They give preference to the traditional chronological approach. As a basis for their treatment of the recent history of Hostýn they describe the oldest pilgrimage traditions in Bohemia and Moravia. In the twentieth century the history of Hostýn was not only influenced by gradual secularization and but later also by the destruction of the administration and the whole place of pilgrimage. The Jesuits, who had administered Hostýn, were imprisoned in communist concentration camps. Until 1989 the importance of the place was constantly restrained by the communist regime, which was often directed against Moravia as a centre of Catholicism and rural traditions.

⁵⁵ Při dalších výzkumech tímto směrem bude určitě užitečné rozvést úvahy českého teologa Karla Skalického. Viz S k a l i c k ý , K.: *Za nadějí a smysl*. Praha 1996, s. 143–179.

